

SUMBANGAN KALIGRAFI ARAB DALAM KESENIAN ISLAM: SUATU KAJIAN SEJARAH*

Oleh:

Mohd.Bakhir Hj. Abdullah⁺

Abstract

The combination of calligraphy and art is an association that leads to the beauty of Islam. The Qur'ān which is decorated with calligraphic writing or Arabic calligraphy reflects the beauty of the Islamic religion itself. This beauty differentiates it from calligraphies of other languages. The patterns of letters that connect with each other express the beauty of Arabic calligraphy. The revelation of the Qur'ān in the Arabic language and script as a medium between the Word of Allāh with His creatures proves to mankind of how beautiful the Arabic calligraphy is; thus it was chosen by Allāh the All-Mighty. Arabic calligraphy also possesses high esthetical value when it is decorated with the various calligraphic patterns such as Dewan, Kufi, Nashk, Rikaah, Thulus and others. Indeed, the uniqueness of these calligraphic patterns induce men to further create new ones and also influences the soul towards peace, happiness, prosperity and at the same time, urges mankind towards the Divine Truth.

---

* Artikel ini telah dibentang di Seminar Serantau Dakwah dan Kesenian, anjuran Jabatan Pengajian Dakwah dan Kepimpinan, Fakulti Pengajian Islam, Universiti Kebangsaan Malaysia dengan kerjasama Kementerian Kesenian, Kebudayaan dan Warisan pada 7-8 Ogos 2006 di Bilik Senat, Universiti Kebangsaan Malaysia.

⁺ Mohd Bakhir Hj Abdullah (PhD), adalah Penolong Profesor di Jabatan Bahasa Arab & Kesusasteraan, Universiti Islam Antarabangsa Malaysia.

PENDAHULUAN

Satu aspek yang sangat relevan dengan perkembangan bahasa menurut perspektif Islam ialah seni. Seni adalah sesuatu yang indah. Ia merupakan satu fenomena yang menjadi idaman setiap insan, kahalusan akhlak dan sentuhan jiwa telah menyemarakkan lagi hati seseorang untuk menjadikan seni sebagai idaman. Seorang yang mempunyai jiwa yang halus akan melahirkan nilai-nilai seni yang lembut, manakala kekasaran sifat dan akhlah seorang akan membentuk seni yang kurang mendapat perhatian orang lain, dalam ertikata lain ia akan memudahkan seseorang menilai diri orang lain melalui sikap dan percakapan serta akhlak.

Umumnya seni adalah satu perkara yang boleh didefinisikan sebagai manifestasi daripada perasaan dan fikiran dengan berbagai-bagai cara dan bentuk. Seni wujud dalam bentuk sastera, lagu, tulisan, ukiran, senibina, dan lain-lain. Islam bukan sahaja membenarkan kesenian dengan berbagai-bagai caranya, tetapi ia menggalakkan perkembangan kesenian tersebut. Namun demikian kebenaran Islam haruslah menepati dan seiring dengan syariat Allah S.W.T.. Nabi s.a.w bersabda yang bermaksud: “*Bahawa sesungguhnya Allah S.W.T itu indah dan kasih kepada yang indah*’.¹

Mengikut huraian ahli-ahli seni, seni khat atau kaligrafi mempunyai kedudukan istimewa dalam masyarakat Islam, maka kepada mereka yang arif dalam ilmu ini juga mendapat tempat dan kedudukan tertentu. Di negara bukan Islam juga khat Arab mendapat tempat, khususnya negara-negara yang telah menjadi destinasi orang Islam seperti Amerika, England, Scotland, Holland, Perancis, Jerman, China dan beberapa buah negara di Afrika Selatan. Justeru itu tindakan Nabi Muhammad s.a.w mengeluarkan tawaran istimewa kepada tawanan perang di kalangan kuffar adalah sangat relevan. Baginda Rasulullah bersedia membebaskan ramai di kalangan orang tahanan perang dari orang-orang kuffar jika sekiranya mereka berjaya mengajar menulis dan membaca kepada sepuluh orang anak-anak orang Islam yang buta huruf.²

Tindakan Rasulullah s.a.w itu telah membuktikan bahawa ilmu dan penulisan Islam telah sampai ke tangan orang-orang bukan Islam, sehingga orang Islam sendiri dibenarkan oleh Rasul mempelajari ilmu penulisan dan bahasa di tangan orang bukan Islam.

---

¹ Riwayat Muslim.

² Abd. Rahman Nawas (1995), *Tamadun Islam*, Kuala Lumpur: Pustaka Haji Abdul Majid, h.220.

KEISTIMEWAAN SESUATU KAUM

Di antara ulama' Islam yang telah memberi pendapat sedemikian ialah Dr. Aḥmad Amin Miṣrī. Beliau telah menegaskan dalam kitabnya *Duhā al-Islām* bahawa setiap bangsa mempunyai nilai-nilai tersendiri, sebagai contoh:

*Bangsa Greek, mereka mempunyai satu anugerah yang diberi oleh Allah dengan kekayaan pemikiran dan perasaan, di antara pemikiran mereka yang kekal sampai ke hari ini seperti; ilmu falsafah, ilmu falak, ilmu sains, perubatan, sejarah, politik dan kesenian, sebagai contoh Euclide merupakan pelopor dalam bidang geometri sejak kurun ke-3 sebelum Masihi.*³

Selain daripada bangsa Greek, bangsa Parsi juga turut mendapat keistimewaan. Mereka juga telah dianugerahkan oleh Allah S.W.T kecekapan bahasa tulisan. Oleh sebab itu sejak kerajaan Bani Umayyah lagi Raja-raja Parsi menamakan jurutulis-jurutulis perutusan dengan nama Penterjemah Di raja seperti 'Abd al-Ḥāmid al-Kātib dan lain-lain lagi.⁴

Menurut Dr. Aḥmad Amin, Abū Amrū `Uthmān ibn al-Jāḥiẓ telah berkata:

*Orang-orang India juga terkenal dengan kepandaian dalam pelbagai disiplin ilmu, seperti Ilmu Hisab, Ilmu Bintang, Ilmu Kedokteran, Tukang Pateri, Pertukangan Tangan dan lain-lain perusahaan, bahkan kepandaian mereka juga tersohor dengan penggunaan kata-kata hikmat dan bermadah. Oleh kerana itu Maharaja China pernah memberi gelaran kepada Raja India sebagai Raja Ilmu.*⁵

Gelaran tersebut adalah hasil daripada kepandaian orang-orang India sendiri dalam mencipta dan mempelbagaikan disiplin ilmu.

SENI KALIGRAFI DAN KEISTIMEWAAN ORANG ARAB

Perlu disentuh di sini bahawa setiap umat di dunia dikurniakan oleh Allah S.W.T. dengan keistimewaan-keistimewaan tertentu. Kadang-kadang keistimewaan tersebut datangnya melalui sudut yang bebeza-beza sama ada dalam bentuk fizikal, mental, suara dan lain-lain. Keistimewaan-keistimewaan yang ada

³ Ahmad Amin (1978), *Dhuha Al-Islam*, jil. 1, Othman Hj Khalid dan Mohd Marzuki bin Hj Shafie (Trj)., Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, h.276.

⁴ *Ibid.*, h.183.

⁵ *Ibid.*, h.253.

pada mereka itu telah menyumbangkan sesuatu kepada bangsa tersebut dalam usaha menuju ke arah ketamadunan yang lebih mampan, sekaligus menjadikan mereka lebih dihormati dan disegani oleh bangsa-bangsa lain.

Bangsa Arab adalah satu bangsa yang telah dianugerahkan kepada mereka oleh Allah S.W.T. dengan kelebihan-kelebihan tertentu, diantaranya ialah bahasa Arab (*al-lughah al-`Arabiyyah*). Sesungguhnya bangsa Arab diantara bangsa yang telah lama wujud di atas muka bumi bermula sejak di zaman Nabi Ismā'īl a.s. ibn Ibrāhīm a.s.. Justeru bermula dari tarikh Nabi Ibrāhīm a.s., Baginda dinisbahkan sebagai insan pertama yang bertutur di dalam bahasa Arab. Rasulullah s.a.w. telah menegaskan bahawa Nabi Ibrāhīm telah diilhamkan Bahasa Arab oleh Allah S.W.T.⁶ dan Baginda ialah insan pertama yang bertutur dengan bahasa tersebut.

Justeru boleh disifatkan bahawa bahasa Arab mempunyai lima aspek utama yang menyebabkan ia dinobatkan sebagai bahasa yang berada di tempat tertinggi, lebih-lebih lagi ia mempunyai ciri-ciri yang amat berbeza dengan bahasa-bahasa lain di dunia, di antaranya:

- i. Bahasa Arab sebagai bahasa perantaraan Allah S.W.T. dengan makhlukNya.
- ii. Bahasa Arab sebagai bahasa al-Qur'an yang dibaca oleh seluruh umat Islam sama ada di dalam solat mereka mahupun di luar dari solat.
- iii. Bahasa Arab adalah bahasa pertuturan junjungan besar Nabi Muhammad s.a.w..
- iv. Bahasa Arab mempunyai tamadun yang agak tua berbanding dengan bahasa-bahasa lain di dunia.
- v. Bahasa Arab telah diiktiraf sebagai salah satu bahasa perantaraan antarabangsa. Pengiktirafan tersebut telah dibuat oleh PBB pada No:3190-28 Disember 1973 bil. 2206.⁷ Menurut Prof. Ḥijāzī, PBB juga telah mengiktirafkan Bahasa Arab sebagai bahasa yang ke-7 selepas bahasa-bahasa lain di dunia.⁸

Kelima-lima faktor di atas telah menobatkan bahasa Arab berada di kemuncak bahasa-bahasa lain mengikut perspektif umat Islam, bahkan telah membezakan daripada bahasa-bahasa lain di dunia. Oleh yang demikian, sudah memadai

---

⁶ `Abd al-Raḥmān Jalāl al-Dīn al-Sayūṭī (t.t.), *al-Muḥḥir fī `Ulūm al-Lughah wa Anwa`uhā*, Kaherah: Maktabah Dār al-Turāth, h . 32-33.

⁷ Rushdī Ṭā'imah (1989), *Ta`ālim al-Lughah li Ghayr al-Nātiqīn bihā, Manahijuh wa Asālibuh*, Isisco, h.34.

⁸ Maḥmūd Fahmī Ḥijāzī (1998), *Madkhal Ilā `Ilmi al-Lughah*, Kaherah: Dār Gharīb, h.153.

untuk umat manusia mempercayai bahawa bahasa Arab ialah bahasa yang mempunyai beberapa keunikan berbanding dengan bahasa-bahasa lain disebabkan oleh keindahan suaranya, kepadatan maknanya,⁹ keganjilan sebutannya, kemerduan bunyinya, keindahan hurufnya sehingga menjadikan ia satu-satu bahasa yang telah dipilih oleh Allah S.W.T. sebagai *kalām* untuk menyampaikan wahyuNya kepada makhluk manusia. Justeru itu, sekiranya keindahan bahasanya sudah diperakui umum, maka apa salahnya keindahan itu dikongsi bersama oleh khat atau kaligrafinya. Oleh yang demikian, bukan menjadi satu keajaiban dan kehairanan sekiranya dikatakan khat Arab di antara khat-khat yang paling indah seiring dengan bahasa Arab itu sendiri.

SEJARAH KELAHIRAN KALIGRAFI ARAB

Menurut Dr. Riyād banyak pendapat telah di utarakan tentang tarikh sebenar permulaan khat Arab, namun tidak seorang pun yang berpendapat bahawa boleh dikatakan permulaan bahasa khat Arab adalah daripada kabilah-kabilah tertentu. Mengikut beliau lagi, terdapat dua puluh tiga pendapat, namun kesemua pendapat-pendapat tersebut mempunyai maklumat yang bertentangan.¹⁰

Sesungguhnya khat Arab telah bermula sejak sebelum kedatangan Islam lagi. Diantara maklumat yang dapat diperolehi ialah ramai dalam kalangan para sahabat Rasulullah s.a.w. yang boleh menulis dan membaca sebelum kedatangan Islam lagi, diantaranya ialah `Umar ibn al-Khaṭṭāb, `Alī ibn Abī Ṭālib, `Uthmān Ibn `Affān, Abū Ubaydah Ibn al-Jarrāh, Ṭalḥah bin `Ubaydillāh, Yazīd bin ibn Abī Sufyān, Abū Ḥuzayfah ibn `Uṭbah ibn Rābi`ah, Ḥātib ibn Amrū al-Amīrī, Abū Salāmah ibn `Abd al-Asad al-Mahkzūmī, Aban ibn Sa`īd al-Aṣ ibn Umayyah, Khālid ibn Sa`īd dan saudaranya Abū Sufyān ibn Ḥarib ibn Umayyah, Mu`āwiyah ibn Abū Sufyān, Jahm ibn al-Salt ibn Mazāmah ibn `Abd al-Manāf dan al-`Alā' ibn al-Ḥaḍramī.¹¹

Selain daripada itu terdapat dalam kalangan para ulama' yang menegaskan bahawa penulisan khat Arab telah sampai ke tangan Quraysh melalui *manṭiqah* (Hirah) iaitu sebuah kawasan yang terletak di antara *manṭiqah* (Hā'il) di

⁹ Di antara kepadatan maknanya ialah bahasa Arab memberi makna yang meluas hanya dengan satu patah perkataan sahaja. Sebagai contoh perkataan *Ḍaraba*, *Yaḍribu*, *Ḍarban*, *Ḍāribun*, *Maḍribun*, *Maḍrabun*, *Maḍrūbun*, *Miḍrabun* dan banyak lagi perkataan yang semuanya memberi makna yang berbeza.

¹⁰ Riyād Ṣāliḥ (1996), *Tārikh al-Kitābah al-`Arabiyyah*, Mekah: Universiti Umm al-Qurā, h.12.

¹¹ Riyād Ṣāliḥ dan Muḥammad Ḥāmid Sulaymān (1985), *al-Marja' fī al-Kitābah al-`Arabiyyah*, Mekah: Universiti Umm al-Qurā, h,29.

sebelah Timur dan Madinah Munawarah di sebelah Selatan serta *manṭiqah* al-Ulā di sebelah Utara. Ketiga-tiga *manṭiqah* tersebut terletak di dalam negara Arab Saudi sekarang.¹²

Justeru penulis berpendapat walaupun tarikh sebenar penulisan khat Arab tidak dapat dipastikan, namun bagi umat Islam, mereka boleh membuat satu tarikh ringkas iaitu bermula dari kurun awal Hijrah kerana tarikh ini boleh disanadkan kepada tarikh khat Arab bermula iaitu pada malam penurunan Wahyu di Gua Hira'. Sesungguhnya pada malam tersebut Jibril a.s. telah membawa ayat (*Iqra'*) kepada junjungan besar Nabi Muhammad s.a.w. Menurut kitab sirah Nabawiyah, Jibril a.s. telah membawa sehelai kain serba putih dan tertera di atasnya kalimah (*Iqra'*). Oleh itu, penulis berpendapat adalah logik sekiranya tarikh sebenar bila bermulanya penulisan khat Arab tidak dapat dipastikan, maka tarikh tersebut boleh dijadikan panduan kepada umat Islam.

SEJARAH KALIGRAFI ARAB DI HIJAZ

Sejarah telah menunjukkan penulisan Arab telah bertapak di bumi Hijaz sejak kurun ke-3 Masihi lagi. Di antara bukti-bukti yang mengukuhkan pendapat ini ialah penulisan di atas batu-batu yang terukir dengan khat Arab yang dijumpai di sebelah Utara negeri Hijaz. Khat-khat tersebut didapati mempunyai hubungan dengan tamadun Parsi dan Rom. Ṭalḥah berkata `Ādī bin Zayd al-Abādī (wafat 35 sbm Hijrah) telah disuruh oleh bapanya mempelajari tulisan Arab sehingga dapat menguasai khat Arab. Dikatakan `Ādī adalah orang pertama yang menulis khat Arab di dalam Dewan Kisra.¹³

Ibn Khaldūn (wafat 808 H) telah berkata di dalam *Muqaddimah*nya, sesungguhnya khat Arab telah sampai di negeri al-Tabāyinah sejajar dengan tamadun negara tersebut dan diberi nama Khat al-Himyari. Selepas itu khat tersebut telah berpindah ke al-Hirah sebuah negeri yang diperintah oleh Raja al-Munzir, dan ada pendapat yang mengatakan bahawa para cendekiawan dan bijak pandai di dalam negeri Iraq pada ketika itu telah mempunyai khat mereka sendiri. Namun demikian khat mereka tidak setanding dengan khat orang al-Tabāyinah yang mempunyai khat Arab.¹⁴

¹² *Al-Munjid fī al-Lughah wa al-A`lam* (1975), vol. 25, Beirut: Dār al-Mashriq, h.10.

¹³ Muḥammad `Ujāj al-Khātib (1969), *Lamḥāt fī al-Maktabah wal al-Baḥth wa al-Maṣādir*, h.30.

¹⁴ Ibn Khaldūn (1928), *al-Muqaddimah*, Beirut: Maktabah al-Ma`ārif, h.25.

Selain daripada itu, khat Arab juga telah dibawa ke negeri seperti Ta'if dan Mekah, dan kedua-dua tempat ini menjadi penempatan Arab Quraysh, sehinggalah khat Arab telah dibawa oleh orang-orang Ta'if ke negeri mereka dan akhirnya bertapak di Mekah.¹⁵ Kajian telah menunjukkan bahawa orang-orang Arab telah mengenali khat Arab sebelum kedatangan Islam lagi, dan sebahagian besar daripada mereka telah membukukan ingatan dan syair-syair mereka di atas batu-batu, kulit-kulit binatang dan juga daun-daun kayu sebagai *dhikrayāt* (ingatan) di dalam kehidupan mereka.

Ahli-ahli sejarah telah menegaskan bahawa Bashar bin `Abd al-Mālik al-Kindī telah datang ke Hirah dan mempelajari ilmu-ilmu khat Arab daripada orang-orang Hirah. Kemudian beliau pergi ke Mekah dan di sepanjang perjalanan ke Mekah, beliau telah bertemu dengan Sufyān bin Umayyah bin `Abd al-Shams dan Abū Qays bin `Abd al-Manāf bin Zuhrah bin Kilāb. Menurut Bashar, beliau telah melihat Sufyān bin Umayyah sedang menulis dengan khat Arab, lalu beliau telah meminta orang-orang Hirah untuk mengajarnya. Orang-orang Hirah telah mengajarnya huruf-huruf *Hijā'ah* (*Huruf Arab*). Kemudian Bashar dan Abū Qays berpindah pula ke Ta'if. Dalam perjalanan tersebut turut bersama mereka ialah Ghaylān bin Salamah al-Thaqafī. Semasa berada di sana, Ghaylān telah mempelajari Khat Arab daripada mereka berdua. Selepas daripada itu, Ghaylān telah mengajar orang-orang Ta'if menulis bahasa mereka dengan khat Arab yang telah dipelajarinya.

Jika diperhatikan kepada sejarah-sejarah penulisan atau khat Arab, maka boleh ditegaskan di sini bahawa khat Arab telah datang dari Hirah dan dibawa oleh Bashar dan diambil oleh Ghaylān, manakala Ghaylān pula telah mengajar orang-orang Ta'if tentang khat Arab. Selain daripada itu Bashar juga telah berpindah ke negeri Sham. Di sana beliau telah mengajar penduduk Sham, bermula daripada kesungguhan mereka-mereka ini ramailah orang-orang Arab yang telah mempelajari khat Arab. Manakala ahli-ahli sejarah lain pula berpendapat serta menegaskan bahawa khat Arab berasal dari khat ahli Hirah yang telah sampai kepada mereka melalui penduduk Himyār.¹⁶

KALIGRAFI ARAB DAN KEUNIKANNYA

Khat Arab telah menggambarkan kepada manusia terdapat beberapa keunikan di dalam penulisan Arab. Diantara keunikan tersebut ialah bentuk huruf yang boleh disambungkan di antara satu dengan yang lain. Huruf-huruf tersebut dipanggil *ḥurūf muwaṣṣalah* iaitu huruf-huruf Arab yang boleh disambung

¹⁵ Riyād Ṣāliḥ (1996), *op. cit.*, .h.11.

¹⁶ *Ibid.*, h. 11.

dengan mana-mana huruf sebanyak 28 huruf dan kesemua huruf-huruf tersebut telah diputuskan oleh al-`Allāmah Abī Aswad al-Du`alī (wafat 57 H). Manakala huruf-huruf yang tidak boleh disambungkan dengan huruf-huruf lain dinamakan *ḥuruf muqatta`ah* yang memberi maksud huruf-huruf yang hanya ditulis berasingan dan huruf ini hanya satu sahaja iaitulah *hamzah* (ء).¹⁷ Ini bermakna huruf-huruf Arab tersebut tidak boleh direka dan ditambah oleh orang-orang Arab moden.

Professor Dr. Riyād telah berpendapat bahawa khat Arab telah dibahagi kepada dua susunan, susunan pertama berdasarkan kepada huruf-huruf di bawah:

أبـ جـ دـ هـ وـ زـ حـ طـ يـ كـ لـ مـ نـ سـ عـ فـ صـ قـ رـ شـ تـ ثـ خـ ذـ ضـ ظـ ع

Untuk memudahkan hafalan huruf-huruf tersebut, maka ulama-ulama telah mencantumkan huruf-huruf Arab supaya menjadi perkataan yang mudah dipelajari dan dihafal khususnya di kalangan kanak-kanak Islam.¹⁸ Justeru para ulama' Arab telah mencantumkan huruf-huruf tersebut tanpa melihat kepada makna yang tersirat di sebalik cantuman. Namun matlamat mereka ialah memberi satu kemudahan kepada kanak-kanak, sebagai contoh:

أبجد ، هوز ، صفع ، حطي ، كلم ، سعفص ، قرشت ، ثخذ ، ضظغ

Manakala susunan baru yang telah sampai di Nusantara adalah seperti berikut:

أبـ تـ ثـ جـ حـ خـ دـ ذـ رـ زـ سـ صـ ضـ طـ ظـ عـ غـ فـ قـ كـ لـ مـ نـ هـ وـ يـ .

Sesungguhnya susunan tersebut telah memudahkan setiap umat Islam mempelajari al-Qur'an al-Karim pada hari ini. Selain daripada itu susunan tersebut memudahkan kanak-kanak mempelajari penulisan Arab. Seni khat Arab turut mempunyai ciri-ciri perbezaan dengan kesenian-kesenian lain. Oleh itu untuk memperkembangkan seni khat agar kelihatan lebih anggun dan menawan sudah menjadi tuntutan kepada ahli-ahli seni khat Arab. Rekaan bentuk yang berlainan wajah dan bentuk telah menambah keunikan dan kecantikannya, sekaligus telah memberi ransangan kepada ahli seni khat supaya terus berusaha untuk merekacipta pelbagai bentuk khat.

Di antara punca yang menjadikan khat Arab berada di tempat yang paling tinggi di sanubari umat Islam ialah selain daripada tulisan al-Qur'an dan al-

¹⁷ Riyād Sāliḥ dan Muḥammad Ḥāmid Sulaymān (1985), *op. cit.*, h. 31.

¹⁸ *Ibid*, h. 31.

Hadith, khat Arab juga mempunyai keunikan tersendiri, kecantikan yang sangat luar biasa kerana kecantikan yang tidak terdapat pada khat-khat lain. Keunikan reka bentuk dan hiasan serta kaedah yang diperkenalkan oleh para ulama' Islam telah menjulang khat Arab berada di tempat tertinggi diantara bentuk-bentuk penulisan bahasa lain, sekali gus ia mendapat tempat dihati insan seni, sama ada muslim atau sebaliknya.

KHAT ARAB MEMPUNYAI NILAI-NILAI ILUMINASI

Keindahan dan kecantikan khat telah memberi satu ilham baru kepada masyarakat Islam awal. Mereka telah menjadikan kesenian khat Arab sebagai perhiasan untuk menghiasi beberapa tempat yang mulia atau ruang-ruang yang menjadi kemegahan seseorang Islam. Hal demikian bersesuaian dengan tulisan Arab itu sendiri, lebih-lebih lagi ditulis dengan ayat-ayat al-Qur'an al-Karim dan al-Hadith Nabawi al-Sharif. Begitu juga dengan al-Ka`bah al-Musharrafah dihiasi dengan tulisan Arab di mana hampir keseluruhan kain Ka`bah ditulis dengan ayat-ayat al-Qur'an yang disulami dengan benang berwarna kekuningan emas atau benang yang sudah dicelup dengan air emas. Tenunan tersebut telah menambah kecantikan dan kemegahan yang sedia ada pada Ka`bah. lebih-lebih lagi Ka`bah merupakan sebuah binaan yang maha agung dalam hati sanubari umat Islam.

Oleh itu majoriti umat Islam telah menjadikan ayat-ayat suci al-Qur'an al-Karim sebagai hiasan yang dilekatkan di dinding rumah-rumah mereka. Hiasan yang menambah kecantikan dan keserian rumah telah menjadikan ramai di kalangan umat Islam tertarik dengan hiasan-hiasan dalaman, bahkan tidak kurang juga yang meletakkan ayat-ayat Allah di pejabat-pejabat dan ruang tamu.

KALIGRAFI ARAB SEBAGAI SENI DALAM KESENIAN ISLAM

Kesenian memberi makna yang univesal, namun dalam konteks ini, penulis memberi penekanan ke arah seni khat atau seni tulisan tangan. Islam memberi galakan kepada kesenian. Oleh itu nyanyian pada asalnya dibenarkan oleh Islam sekiranya nyanyian tersebut menuju kepada kebaikan atau nyanyian yang berunsur jihad atau pembakar semangat juang di kalangan umat Islam, walaupun pada asalnya dilihat sebagai amalan yang membawa kepada maksiat. Kadang-kadang ia diharuskan apabila nyanyian tersebut memuji

kebesaran Allah dan RasulNya. Hal ini dapat dilihat apabila wanita-wanita Anṣār telah keluar beramai-ramai menyambut kedatangan Nabi s.a.w. dimana mereka berpantun dan menyanyikan lagu yang memuji kebesaran Allah dan RasulNya. Perkara tersebut telah dirakamkan oleh ahli-ahli sejarah Islam.¹⁹

Tindakan `Abdallāh Ibn al-Rawāhah menentang kaum Mushrikīn Mekah dengan syair-syair tidak mendapat halangan dari Rasulullah s.a.w., bahkan Baginda telah meminta agar `Abdallāh meneruskan perjuangannya dengan menghalakan syair-syairnya ke arah puak Mushrikīn Mekah. Oleh itu, didapati bahawa kesenian merupakan satu tuntutan dalam mana-mana masyarakat manusia. Islam sangat-sangat menitik berat dalam bidang tersebut selagi ia tidak terjerumus kepada unsur-unsur maksiat dan bercanggah dengan hukum-hukum Allah S.W.T..

Maka kesenian merupakan satu perkara yang diharuskan di dalam Islam dan di antara kesenian yang digalak oleh Islam ialah Seni Khat Arab. Nabi s.a.w. telah memberi penekanan terhadap seni khat, sekalipun Baginda seorang *Ummī*. Syeikh Ali Abd Rahman al-Kelantani pernah menulis, Nabi s.a.w pernah bersabda, yang memberi maksud memberi penekanan ke arah tersebut berdasarkan kepada Hadith Rasulullah s.a.w. dalam sabdanya:²⁰

مَنْ كَتَبَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ فَجَوَّدَ تَعْظِيمًا لِلَّهِ

Apabila kamu menulis Bismillāh al-Raḥmān al-Raḥīm, maka cantikkanlah tulisan kamu sebagai membesar keagungan Allah S.W.T..

Dan di dalam Hadith yang lain Nabi s.a.w. telah bersabda:

إِذَا كَتَبَ أَحَدُكُمْ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ فَلْيُمِدِّدِ الرَّحْمَانَ

Apabila kamu menulis *Bismillāh al-Raḥmān al-Raḥīm*, maka panjangkan tulisan *al-Raḥmān* sebagai membesar keagungan Allah S.W.T..

Jika diperhatikan kepada kedua-dua Hadith di atas, kita bertambah yakin bahawa setiap orang yang membaca *Bismillāh* dalam apa-apa perbuatan boleh dikatakan sebagai *trade mark* dalam ibadat bagi seseorang muslim. Justeru ulama' berpendapat orang yang membaca *Bismillāh* sama seperti orang

¹⁹ Abū Ḥassan `Alī al-Nadawī (1981), *al-Sīrah al-Nabawīyah*, Kaherah: Dār Ibn Kathīr, h.169.

²⁰ `Alī bin `Abd al-Raḥmān al-Kelantānī (1303H.), *al-Jawāhir al-Mawḥūb wa Minhā al-Qulūb*, Kaherah: Dār al-Ṭibā`ah al-Miṣriyyah, h.21.

yang membaca keseluruhan nama-nama Allah S.W.T.. Ini ternyata apabila nama-nama Allah S.W.T. terkumpul di dalam *Bismillāh al-Rahmān al-Rahīm* membawa makna yang sangat besar iaitu memuji Allah S.W.T. sebelum apa-apa amalan dikerjakan. Di sini terserlah bahawa kepentingan *Bismillāh* dan seni khat dalam Islam amat besar sekali, hatta Nabi s.a.w. telah memberi galakan supaya menghidupkan khat tersebut.

Rasulullah s.a.w. terlalu mengambil berat tentang bacaan dan penulisan. Diriwayatkan bahawa suatu hari Baginda telah bertemu dengan seorang Badawi lalu Baginda bertanya: Adakah kamu boleh membaca al-Qur'an? Jawab Badawi: Ya! Maka sabda Nabi lagi: Bacalah *Umm al-Qur'an*. Maka jawab Badawi tadi: Bagaimana aku hendak membaca Ibu al-Qur'an, sedangkan anaknya belum aku mampu membacanya. Lalu Rasulullah s.a.w. memukulnya dan menghantarnya ke pondok (*Katātib*) supaya dia dapat mempelajari sesuatu di pondok tersebut, namun tidak berapa lama beliau membolos meninggalkannya, sambil bermadah:²¹

ثَلَاثَةَ أَشْطُرٍ مُتَتَابِعَاتٍ	أَتَيْتُ مُهَاجِرِينَ فَعَلَّمُونِي
وَآيَاتِ الْقُرْآنِ مُفَصَّلَاتٍ	كِتَابُ اللَّهِ فِي رِقِّ صَاحِبٍ
تَعَلَّمَ سَعْفَصًا وَقُرَيْشَاتٍ	فَخَطُّوا لِي أَبَاجِدًا وَقَالُوا
وَمَاحِظُ الْبَنِينَ مِنَ الْبَنَاتِ	وَمَا أَنَا وَالْكِتَابَةُ وَالتَّهَجِّي

KALIGRAFI ARAB BOLEH MEMPENGARUHI JIWA MANUSIA

Sebagaimana yang telah diketahui orang-orang Arab memang terkenal dengan penulisan khat, malah kecantikan khat Arab telah membawa kepada perubahan dalam sanubari seseorang individu. Sebagai contoh, terdapat di kalangan orang Malaysia berketurunan China yang mahir dengan tulisan Jawi. Kemahiran mereka di dalam kesenian khat Jawi bermakna mereka mahir dengan kesenian khat Arab. Pada hemat penulis, orang-orang seperti ini, tersirat dihati mereka sedikit sebanyak untuk mempertahankan khat tersebut agar ia tidak dikuburkan walaupun terdapat di kalangan orang Melayu sendiri yang telah berusaha mengkuburkan tulisan Jawi. Berdasarkan kepada fakta tersebut, khat Arab bukan hanya berkisar di kalangan umat Islam sahaja atau di kalangan orang-orang Arab sahaja, namun ia lebih jauh daripada itu. Oleh

²¹ Aḥmad Fu'ad al-Ahwānī (t.t.), *al-Tarbiyyah fī al-Islām*, Kaheerah: Dār al-Ma'ārif al-Miṣriyyah, h.76.

kerana itu tidak menjadi satu persoalan baru sekiranya khat Arab dipanggil dengan nama yang berbeza, seperti nama khat Islam kerana besar kemungkinan kerana tulisan Arab bukan menjadi hak mutlak atau kepunyaan khusus orang-orang Arab sahaja. Tidak mustahil di kurun pertama Islam, kaligrafi Arab menjadi khat Asli untuk kaum Arab sahaja, namun penghijrahan dan penyebaran Islam dari satu kawasan ke kawasan yang lain serta wujudnya reformasi dalam penyebaran Islam, maka khat Arab telah berpindah daripada situasi kebangsaan kepada situasi yang lebih global. Justeru bukan perkara mustahil kalau khat Arab dinamakan dengan khat umat Islam. Begitu juga dengan bahasa Arab itu sendiri, ia bukan lagi untuk orang-orang Arab sahaja tetapi ia juga menjadi bahasa umat Islam sejagat. Begitulah juga dengan agama Islam itu sendiri yang bukan menjadi kepunyaan orang-orang Arab sahaja, tetapi ia adalah hak umat Islam di seluruh pelusuk alam.

PERMULAAN KHAT ATAU KALIGRAFI ARAB DI NUSANTARA

Khat Jawi atau tulisan Jawi Arab adalah nama baru yang diletakkan kepada tulisan atau huruf Arab yang ditulis di Kepulauan Melayu. Perkataan Jawi berasal dari perkataan Jawa,²² memandangkan khat Arab mula bertapak di Kepulauan Jawa. Justeru tidak menjadi satu keunikan apabila disebut dengan nama Jawi kerana ia dinisbahkan kepada Jawa. Khat Jawi memainkan peranan penting dalam memartabatkan masyarakat Nusantara. Ini bermakna masyarakat Nusantara tidak mempunyai apa-apa khat sebelum khat Arab atau khat Jawi.

Maka tidak mustahil kalau dikatakan tanpa tulisan Jawi, masyarakat Nusantara masih berada di tahap kejahilan. Tanpa penulisan mereka tidak dapat mempelajari sesuatu ilmu kerana setiap ilmu perlu ditulis terlebih dahulu sebelum ia dihafaz.²³ Sesudah kemasukan Khat Arab maka satu revolusi berlaku, diantaranya ialah masyarakat Nusantara mula mempelajari huruf-huruf tersebut. Pengenalan tersebut memberi satu kekuatan baru kepada mereka untuk mempelajari al-Qur'an dan hukum-hukum yang berkaitan dengan agama Islam.

---

²² Di Arab Saudi khususnya Mekah dan Madinah, perkataan Jawa bererti orang Melayu dan Indonesia. Sekali gus telah membuktikan bahawa perkataan Jawi diambil dari perkataan Jawa yang bermaksud masyarakat yang berasal dari rumpun Melayu dan mempunyai prinsip-prinsip ketimuran.

²³ Masyarakat Arab di zaman dahulu mengingati sesuatu kenangan dengan bersyair sebagai ganti kepada penulisan, lebih-lebih lagi bagi kaum yang buta huruf.

Di Semenanjung Tanah Melayu, sebagai contoh pertemuan Batu Bersurat di Terengganu telah membuktikan bahawa khat Arab telah diguna pakai di alam Melayu sejak ratusan tahun lagi. Ia telah bermula sekitar kurun ke-7 Hijrah iaitu 702H/1303M di mana khat Arab telah terpahat di lubuk hati masyarakat Melayu. Penggunaan tersebut secara meluas sehingga surat-surat rasmi kerajaan, lebih-lebih lagi titah di raja turut menggunakan khat Arab.

PENGARUH KALIGRAFI ARAB DI NUSANTARA

Sebagaimana yang telah diketahui bahawa ahli-ahli sejarah telah menyatakan bahawa bangsa Arab di antara kaum yang paling banyak menjalankan perdagangan dan perniagaan mengikut jalan laut. Ini bermakna tidak keterlaluan kalau dikatakan merekalah yang telah memelopori dan memonopoli perniagaan pada kurun-kurun sebelum kedatangan Islam. Seorang sarjana Islam Muḥammad ibn Jarīr Abū Ja`far al-Ṭabari (310H/920M) telah menegaskan bahawa sebelum kedatangan Islam, orang-orang Arab telah pun belayar berulang alik dari Cina ke negara-negara Arab. Mereka belayar melalui Selat Melaka di tengah-tengah Kepulauan Melayu.

Seorang sarjana Islam moden Professor Dr Muḥammad Zakī Badawī telah menegaskan perhubungan orang Arab dengan orang Melayu telah lama wujud. Penemuan sebiji tembikar Yunani yang dibuat pada tahun 500 sebelum Masihi dan dua keping dirham Baghdādī di Kedah pada 848 Masihi²⁴ telah menunjukkan bahawa khat Arab telah pun sampai ke Kepulauan Melayu. Manakala seorang ulama' Islam Nusantara yang terkenal al-Allāmah Syeikh Shamsuddin al-Ansari telah menyatakan agama Islam mula tersebar di Nusantara sekitar kurun pertama Hijrah di zaman pemerintahan Khalifah `Uthmān bin `Affān atau bermula sejak kurun pertama di zaman Rasulullah s.a.w. lagi. Fenomena tersebut di atas telah membuktikan bahawa khat Arab telah pun sampai ke alam Melayu sejak kurun ke-8 Masihi lagi dan kedatangan Islam bermakna khat Islam telah bertapak sejak 1400 tahun yang lampau.

PERKEMBANGAN DAN PENGAJARAN KHAT ARAB DI MALAYSIA

Khat Arab telah berkembang di Tanah Melayu sejak ratusan tahun, malah ia telah diguna pakai di dalam pengurusan di semua peringkat, misalnya di Kedah, khat Arab digunakan di dalam suratan dan perutusan rasmi kerajaan.

---

²⁴ Ahmad Awang *et al.*(1980), *Pengetahuan Agama Islam*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka & Kementerian Pelajaran Malaysia, h.151-159.

Hatta khat tersebut diguna pakai di zaman penjajahan kuasa-kuasa luar seperti British, sebagai contoh surat-surat perjanjian telah ditulis secara rasmi dengan khat Arab. Kegemilangan khat Arab pada waktu itu telah melebihi khat-khat bangsa lain, sekaligus ia menjadi kemegahan umat Islam pada ketika itu.

Di peringkat pendidikan, khat Arab telah menjadi salah satu mata pelajaran di sekolah-sekolah agama kerajaan negeri (sekolah Agama/Arab), sekaligus menjadi aktiviti khas kepada pelajar-pelajar aliran tersebut. Lebih-lebih lagi pihak sekolah telah menyediakan sekurang-kurangnya seorang pakar dalam bidang seni khat supaya pelajar-pelajar dapat mempelajarinya dengan cara formal dan sistematik. Di Kedah misalnya, mata pelajaran ini menjadi subjek wajib kepada pelajar-pelajar sekolah aliran Agama/Arab sejak sekolah-sekolah tersebut mula diperkenalkan sehinggalah di sekitar pertengahan tahun 70-an, dan ia telah menjadi kebanggaan sekolah-sekolah tersebut. Namun kemegahan umat Islam melalui khat Arab itu tidak bertahan lama, malah ia telah dikuburkan oleh orang-orang Melayu yang tidak bertanggung jawab pada ketika itu. Lebih malang sekali apabila sukatan pelajaran baru sekolah-sekolah Agama/Arab diperkenalkan, lantaran mata pelajaran khat dketepikan. Justeru lahirlah pelajar-pelajar lepasan sekolah Agama/Arab yang buta khat Arab, bukan setakat tidak pandai menulis khat Arab, malah lebih teruk dari itu apabila mereka langsung tidak diberi pendedahan dengan kaligrafi Arab yang sangat indah ini sehinggalah ke hari ini. Manakala di sekolah agama pondok pula, ia menjalani sistem pendidikan yang serba dhaif sehingga mereka tidak mampu untuk menyediakan guru-guru yang mempunyai kepakaran di dalam bidang tersebut.

JENIS-JENIS KALIGRAFI ARAB DI NUSANTARA

Sebagaimana yang telah ditegaskan diawal lagi bahawa seni khat Arab terlalu kaya dengan bentuk-bentuk tulisan sekaligus telah melahirkan perbezaan ketara di antara satu dengan yang lain. Perbezaan yang wujud diantara satu bentuk ke bentuk yang lain telah melahirkan nilai-nilai yang sangat tinggi dan mengangkat kedudukan khat Arab daripada khat-khat yang lain. Hatta khat-khat tersebut telah tersebar ke seluruh pelusuk alam bukan hanya di alam Melayu sahaja, bahkan telah sampai ke Eropah dan Afrika Tengah. Adapun di Kepulauan Melayu hanya beberapa jenis khat sahaja yang telah sampai dan tersebar, di antara khat-khat yang telah sampai dan menjadi tulisan masyarakat Melayu Nusantara ialah:

- i. Khat al-Naskh: Khat Naskh seakan-akan khat Thulus, dan lazimnya khat naskh diguna untuk penulisan al-Qur'an al-Karim, majalah dan

juga surat khabar. Khat ini di antara salah satu khat Arab yang paling terkenal bukan hanya di negara-negara Arab, malah ia juga terkenal di seluruh pelusuk dunia Islam mahupun bukan Islam. Ini kerana umat Islam membaca al-Qur'an, dan secara lazimnya khat al-Qur'an ditulis dengan khat Naskh. Mengikuti ahli-ahli sejarah, khat Naskh telah bermula di sekitar kurun ke-4 Hijrah dan ia telah di perkenalkan oleh beberapa orang Islam. Namun demikian, mereka berpendapat bahawa ia telah diubah suai oleh Ibn al-Bawāb yang meninggal pada tahun 413 Hijrah. Oleh kerana itu khat Naskh ini dianggap sebagai hasil yang telah diilhamkan oleh al-Bawāb²⁵. Khat tersebut telah mula bertukar wajah sedikit demi sedikit apabila ia telah mula diguna pakai di beberapa buah negara Arab, di antaranya al-Maghrib al-'Arabī (negara ini termasuk Libya, Moroko, Tunisia, Algeria, Andalusis). Di antara bentuk-bentuk baru khat naskh dinamakan al-Khat al-Tunīsi, al-Khaṭ al-Maghribī, al-Khaṭ al-Fāsi, al-Khaṭ al-Qayrawāni, al-Khaṭ al-Andalūsi, al-Khaṭ al-Tumbakti dan al-Khaṭ al-Sudāni.²⁶

Pada tahun 1349H. seorang ahli khat Mesir, Muḥammad Maḥfūz telah mula mengubah bentuk khat ini dengan ilhamnya sendiri. Beliau telah berjaya mencetuskan bentuk khat naskh yang baru dan menjadikan setiap ayat yang ditulis dengan huruf yang bentuknya seakan-akan *crown* (mahkota). Lazimnya bentuk tersebut dimulakan di setiap permulaan perkataan, justeru sekira diamati khat ini kita akan melihat hurufnya berbentuk *crown*.²⁷

- ii. Khat al-Riqa'ah: Khat Riqa'ah diantara yang termasyhur di kalangan khat Arab dan hampir keseluruhan orang-orang yang menulis tulisan Arab menggunakan khat tersebut. Lebih-lebih lagi khat Riqa'ah mendapat tempat di dunia penulisan Arab dengan kesenian dan kecantikannya yang memudahkan bagi orang mempelajarinya. Khat Riqa'ah mula ditulis di sekitar tahun 1280 H.²⁸ Sesungguhnya orang yang pertama mengilhamkan penggunaan khat Riqa'ah ialah Mumtaz Bik yang berasal dari Turki. Beliau telah berusaha memperkenalkan khat tersebut dan akhirnya berjaya diperkenalkan sekitar tahun 1280H. Ramai ahli-ahli sejarah mengatakan bahawa Mumtaz Bik diantara salah seorang penulis khat berbangsa Turki yang tersohor di kurun ke-12 H. Khat Riqa'ah telah terkenal di kurun tersebut sehinggalah

---

²⁵ Riyāḍ Ṣāliḥ (1996), *op. cit.*, h. 34.

²⁶ *Ibid.*, h. 40.

²⁷ *Ibid.*, h. 47.

²⁸ Wālid al-A`ẓamī (1977), *Tarājum Khatātib Baghdādī al-Mu`āṣirīn*, Kaherah: Maktabah Dār al-Nahḍah wa Dār al-Qalam, h. 80..

sekarang, justeru buku-buku dan majalah-majalah turut menjadikan diantara khat rasmi mereka ialah khat Riqā'ah.

- iii. Khat al-Thulus: Khat Thulus di antara khat Arab yang paling terkenal di sudut keunikan dan kecantikannya berbanding dengan khat-khat lain. Ia telah diperkenalkan oleh al-Wazīr bin Maqlah.²⁹ Khat ini dikenali dengan keindahan dan kecantikan susunan hurufnya. Oleh kerana itu ahli-ahli khat tidak menganggap seseorang itu sebagai *khattat* (Penulis Kaligrafi) sekiranya ia tidak mahir di dalam penulisan khat Thulus. Kecantikan khat thulus ini menyebabkan para penulis khat telah bersetuju supaya khat Thulus ini hanya dikhaskan untuk tulisan-tulisan yang berbentuk hiasan sahaja. Lebih menarik lagi apabila khat Thulus dipilih sebagai perhiasan khusus, penyeri tempat-tempat yang mendapat perhatian umum seperti di dinding-dinding masjid ataupun dewan-dewan yang penting yang menjadi tempat tumpuan ramai. Disebabkan kecantikan khat Thulus juga, ia dipilih sebagai tulisan di bahagian dinding depan Masjid Nabawi di Madinah serta ia ditulis di kain Ka`bah (Kiswah Ka`bah). Penghormatan yang diberi ini sekaligus telah menaik dan melahirkan kehebatan dan kemegahan Ka`bah yang sememangnya menjadi kebanggaan seluruh umat Islam.ka'abah.
- iv. Khat al-Farisi:³⁰ Khat Farisi telah diperkenalkan sejak kurun ke-9 H. lagi. Ia diilhamkan oleh seorang ulama Islam yang tersohor di abad itu iaitu Mir Ali al-Tibrizi yang meninggal pada tahun 919H.. Khat-khat tersebut terkenal di beberapa negeri seperti India, Pakistan, Afghanistan dan Iran. Khat Farisi ini bukan hanya terkenal di kalangan orang-orang Islam sahaja, namun ia juga terkenal di kalangan orang-orang bukan Islam. Sebagai contoh, masyarakat Hindustan di India menggunakan khat tersebut di dalam penulisan mereka.
- v. Al-Khat al-Diwan: Mengikut Shaykh Zakī Muḥammad Ḥassan, khat ini telah diilhamkan oleh seorang ahli seni Khat Turki iaitu Ibrahim Munif al-Muslim.³¹ Ia di antara khat-khat Arab yang tersohor lagi terkenal di kalangan ahli-ahli khat. Kemasyhuran khat tersebut berpunca daripada kecantikan ukiran dan bentuknya, di samping ia telah dinobatkan sebagai khat rasmi di raja. Justeru, khat ini hanya ditulis di dalam surat-surat penting khususnya yang berkaitan dengan

²⁹ Maḥmūd Ṭāhir al-Kurḍī (1982), *al-Khaṭ al-'Arabī*, t.tmp: t.p., h.110

³⁰ Zakī Muḥammad Ḥassan (1940), *al-Lughah al-'Arabiyyah fī al-'Aṣr al-Ḥadīth*, Kaheerah, h. 66.

³¹ *Ibid.*, h. 103.

utusan di raja. Atau dalam ertikata lain, khat Diwan sering diguna pakai untuk penulisan Dawāwin Rasmiyyah (Utusan-utusan Rasmi) sahaja. Di zaman pemerintahan kerajaan Islam `Uthmāniyyah, khat Diwan hanya ditulis di dalam suratan-suratan rasmi kerajaan. Oleh itu ia menjadi kebanggaan di kalangan pemimpin-pemimpin negara pada ketika itu. Lazimnya surat-surat rasmi yang diutus dari istana khalifah akan ditulis dengan khat tersebut.

- vi. Al-Khat al-Kufi: Di antara khat-khat Arab yang terkenal ialah Khat Kufi, sejenis khat yang paling banyak jenisnya iaitu sebanyak 70 jenis. Khat ini terkenal di kalangan rakyat Kufah dan perkataan Kufi juga digunakan bersempena nama bandar tersebut yang sekaligus menjadi lambang kebanggaan penduduk-penduduk Kufah itu sendiri.
- vii. Al-Khat al-Maghribi: Khat Maghribi dianggap sebagai khat Arab yang paling popular dan tersebar luas di sebahagian besar Benua Afrika Utara dan amat terkenal di Andalusia. Ia merupakan pecahan daripada khat Kufi kuno, justeru khat ini juga dinamakan dengan Khat Qayrawān bersempena nama sebuah bandar di Moroko iaitu bandar Qayrawān. Para sarjana Islam sepakat mengatakan bahawa pengasas khat Mahgribi ialah `Uqbah bin Nāfi` pada tahun 50 H.³² Kenyataan di atas memberi gambaran bahawa khat Maghribi merupakan khat yang sering digunakan sejak pada zaman para sahabat Nabi s.a.w. lagi.
- viii. Khat al-Ijazah: Ahli sejarah berpendapat bahawa khat ini telah diilhamkan oleh seorang ahli khat Islam yang bernama Miyār `Alī Sulṭān al-Tibrīzī pada tahun 919H.. Beliau telah berjaya menghasilkan khat ini setelah beliau berjaya mencantumkan dua seni khat dalam satu iaitu di antara khat Naskh dengan khat Thulus. Kemunculan khat tersebut berpunca daripada kecantikan dan kesenian yang terdapat pada ukirannya yang menggambarkan keindahan khat Arab itu sendiri. Khat ini telah terkenal di sebahagian besar tanah Arab.

SARANAN

Daripada perbincangan di atas, dapatlah disarankan khat Arab perlu dihidupkan semula kerana ia mencerminkan sesuatu kaum atau bangsa. Justeru itu penulis berpendapat penulisan khat Arab perlu dihidupkan semula bukan hanya di peringkat sekolah tetapi ia perlu juga diterapkan dalam semua peringkat pengajian termasuklah di peringkat universiti. Semuga dengan penerapan nilai-nilai tersebut perasaan cinta yang mendalam terhadap Islam

³² Riyād Ṣāliḥ (1985), *op. cit.*, h. 45.

dapat diukirkan di jiwa generasi akan datang. Oleh itu, penulis berpendapat sudah sampai masanya dan menjadi kewajipan kepada seluruh umat Islam khususnya pihak-pihak yang bertanggungjawab seperti Jabatan Kemajuan Islam Malaysia, Kementerian Pendidikan Bahagian Agama Islam dan Bahasa Arab, Yayasan Dakwah Islam Malaysia, Jabatan-jabatan Agama Islam Negeri dan guru-guru agama menghidupkan kembali khat Arab atau khat Islam sesuai dengan matlamat kerajaan untuk menjadikan Malaysia sebuah Negara Islam dalam konteks hadhari.

KESIMPULAN

Dengan penjelasan di atas, adalah telah dikenalpasti bahawa khat Arab telah sampai ke Alam Melayu melalui pedagang-pedagang Islam di awal kurun ke 2H. dan mula tersebar di beberapa kawasan di Aceh. Khat Arab ini perlu dipelihara oleh semua lapisan masyarakat ia boleh dianggap sebagai eset yang sangat berharga bagi generasi Muslim akan datang. Malah ia merupakan anugerah khusus daripada Allah S.W.T. kepada insan yang tersemai di dalam jiwanya ciri-ciri kesenian. Oleh yang demikian pembelajaran khat Arab harus diperkenalkan semula di semua peringkat pengajian bermula dari sekolah sehinggalah ke peringkat yang lebih tinggi.